

PROJEKT BACKSVALA

Situationen i Mälardalen-regionen inför 2020

års häcksäsong

Bengt Legnell

Bakgrund:

Att den svenska populationen av backsvalor minskat oroväckande är alla experter överens om – de flesta pratar om en minskning med över 50% sedan den senaste riksinventeringen 2003.

Därför kommer en ny riksinventering att genomföras 2020-21 i Birdlife-Sverige's regi.

Kartläggningen som genomfördes i Södermanlands, Stockholms och Uppsala län under åren 2016-19 indikerar att minskningen i denna region varit betydligt större än detta riksnitt.

I början av 2000-talet rapporterades ca. 70 täkter med backsvalekolonier i dessa tre län - 2019 återstod endast 26 av dessa - samtliga kolonier är belägna i sandtäckter.

En allmänt vedertagen metod för att beräkna storleken på en koloni är att räkna bohål. (som inte ska förväxlas med hur många svalor som finns i en koloni)

En stor andel av de bohål som räknats i landet som helhet är belägna i dessa 26 täkter.

Andelen kan vara så hög som 20%. Av de 19,900 bohål som rapporterades till Artportalens databas under åren 2016-19 i hela Sverige, återfanns 5,210 i denna region

Anmärkningsvärt är även att de flesta av nationens mycket stora kolonier (över 200 bohål) är belägna i dessa 26 täkter - samtliga av Mälardalen-regionens kolonier är belägna i sandtäckter.

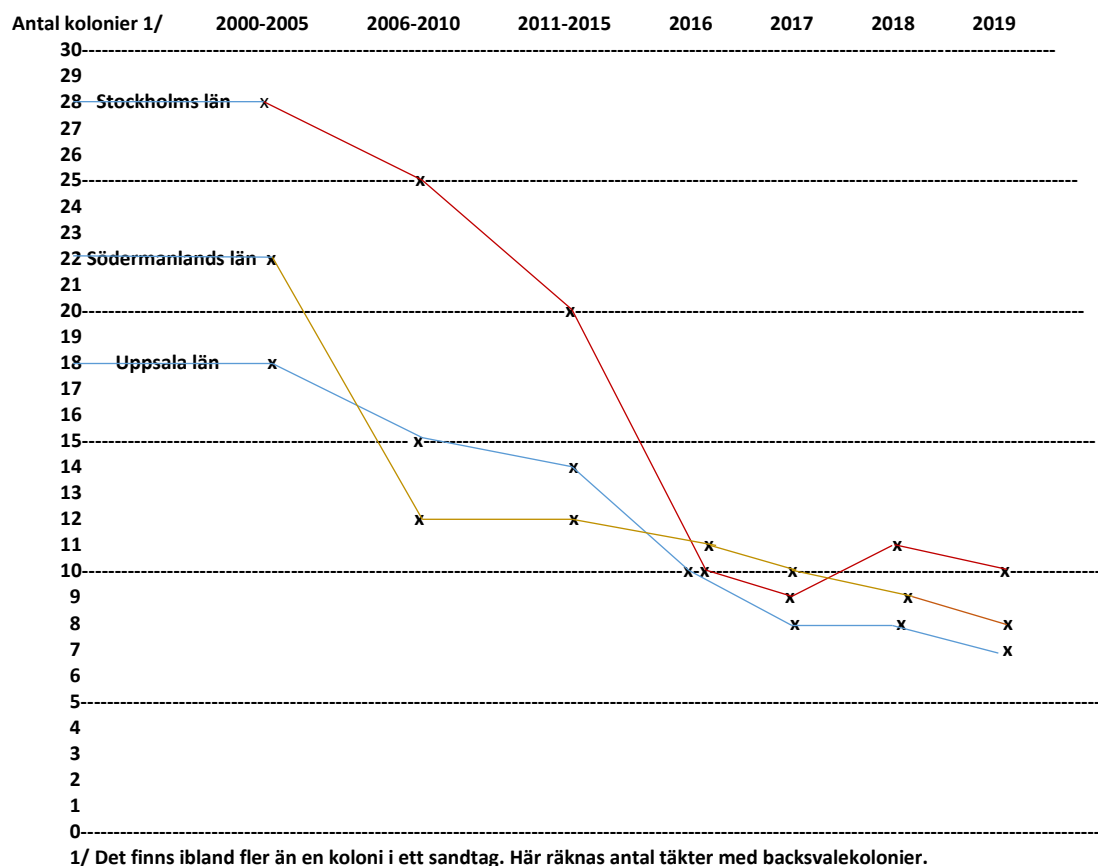
Sannolikt trängde delar av de 70-tal kolonier som räknades i regionen vid millennie-skiftet ihop sig i dessa återstående 26 täkter.

Detta kan jämföras med Skåne - 4,370 bohål, eller Västra Götalands län - 2,080 bohål, under samma tidsperiod. Populationerna i dessa två län var dessutom fördelade på över 80 kolonier i vardera län. Sammanlagt 163 kolonier belägna i vitt skilda biotoper, inte bara sandtäckter.

I Skåne och Göteborgsområdet har fågelföreningarna aktivt arbetat med backsvalorna under ett 10-tal år – anlagt upplagda högar att bo i, gjort regelbundna inventeringar etc.

Med tanke på koncentrationen av kolonier i ett fåtal täkter runt Mälardalen, som dessutom drabbats av storskaliga nedläggningar, tror jag att det är berättigat att påstå att hotet mot de återstående kolonierna i denna region är mycket större jämfört med övriga Sverige!

Jämförelse av täkter med backsvalekolonier i mälardregionen 2000-2019

Uppgifterna 2000-2015 är tagna från Artportalen, 2016-2019 från egen kartläggning. Anledningen till att en 5-års period använts 2000-2015 är att det inte fanns tillräcklig rapportering och information för att täcka en årlig redovisning. Den stora minskningen av antalet kolonier under åren 2005 – 2015 beror med stor sannolikhet på nedläggning av sandtag. Den svaga uppgående trenden i Stockholms län 2017-19 beror på att några nya kolonier (åter)upptäcktes.

Storleksfördelning av backsvalekolonier i de tre mälard-länen

	2000-2005	2006-2010	2011-2015	2016	2017	2018	2019
Mycket stor koloni över 200 håå.....	2	2	3	4	4	4	6
Stor koloni 50-200 håå.....	32	22	10	12	17	15	16
Mellanstor koloni 20-50 håå.....	16	11	18	8	4	4	2
Liten koloni 5-20 håå.....	12	13	7	7	2	1	2
Mycket liten koloni 1-5 håå.....	6	4	7	0	0	0	0
Totalt antal kolonier.....	68	62	45	31	27	24	26

Trenden i mälardregionen går mot allt färre täkter med backsvalekolonier, samt att de kvarvarande kolonierna blir större. Det finns förmodligen en gräns för hur stor en koloni kan bli i regionen.

Vad har hänt sedan projektet startade?

- 2015 genomfördes ett möte i Jehanders Löten-anläggning på Munsö där Länsstyrelsen, Jehander, MOF (Mälaröarnas Ornitologiska Förening) och Sören Lindén från StOF deltog. På dagordningen stod att prata om åtgärder för backsvalekolonierna i Löten-täkten i samband med att sprängsten från "förbifart Stockholm" skulle förvaras och bearbetas här.
För undertecknad blev detta början till "projekt backsvala" – att försöka ta reda på hur det stod till med Mälar-regionens backsvalekolonier.
- 2016 startade "Kartläggningen av täkter med backsvalekolonier i Södermanlands, Stockholms och Uppsala län". Detta projekt fortgick sedan årligen tom. 2019 då även frivilliga från StOF, UOF samt Tärnan medverkade i projektet.
- 2016 genomfördes ett möte med delar av StOF's styrelse för att diskutera åtgärdsprogram för backsvalan inom StOF's rapport-område.
- 2017 startade MOF ett samarbete med Heidelberg Cement och Birdlife-Sweden som tackte fem av Jehanders täkter. Projektet fortgick tom 2019.
- 2017. Samarbete med platschefer från bl.a. Swerock och NCC inleds. Detta innebar bl.a att nya häckväggar anlades och skyddades i ett antal av deras täkter.
- 2017. Efter påtryckningar från Länsstyrelsen i Uppsala och Upplandsstiftelsen gick kommunen i Älvkarleby med på att spara den stora backsvalekolonin i den nedlagda täkten Stallmon, Älvkarleby. Jehanders gjorde ett exemplariskt återställnings-arbete av täkten i samband med nedläggningen av täktverksamheten.
- 2018 anlade Naturskyddsföreningen i Botkyrka 50 backsvaleholkar vid Hamra norr om Tumba. Projektet finansierades av De Laval och sagda naturskyddsförening.
- 2018 arrangerade Anders Lennartsson från StOF ett seminarium om situationen för backsvalekolonierna i området. Medverkande var bl.a representanter från Länsstyrelsen, Vägverket, Heidelberg Cement, NCC, StOF, UOF, Tärnan samt Botkyrkas Naturskyddsförening.
- 2018 tillsammans med länsstyrelsen i Uppsala och Swerock grävdes en backsvalebrant till i Högstaåsens Naturreservat, Landets kanske första koloni i ett naturreservat.
- 2019 Föreslog Birdlife-Sweden att backsvalan ska riksinventeras

Lägesrapport i de tre mälar-länen inför inventeringen 2020

Som beskrivs ovan har mycket arbete lagts ner för att kartlägga och undersöka möjligheterna av att kunna behålla så många som möjligt av de återstående kolonierna i mälardalen.

För att ge myndigheter, fågelföreningar/naturskyddsföreningar och engagerade privatpersoner del av den information som tagits fram under projektets gång, har jag sammanställt fyra bilagor. Förhoppningsvis kan dessa ge lite bakgrundsmaterial till dem som planerar att fortsätta att arbeta med backsvalorna under kommande år. Bilagorna kommer att sändas i ett separat mail.

Dessa är;

- **Sammanställning av backsvalehäckningar i Sverige 2016-2019.**
- **Kartläggning av backsvalekolonier i Södermanlands län 2019.** En sammanfattning av inventeringar 2016-19, en presentation av täkterna som backsvalan koloniserat under dessa år samt statistik under åren 2000-2019
- **Kartläggning av backsvalekolonier i Stockholms län 2019.** En sammanfattning av inventeringar 2016-19, en presentation av täkterna som backsvalan koloniserat under dessa år samt statistik under åren 2000-2019.
- **Kartläggning av backsvalekolonier i Uppsala län.** En sammanfattning av inventeringar 2016-19, en presentation av täkterna som backsvalan koloniserat under dessa år samt statistik under åren 2000-2019

Södermanlands län. 8 täkter med kolonier 2019.

Läget i Södermanlands län är oroväckande. Liksom backsvalekolonierna i övriga delar av mälarregionen är de åtta kolonierna som rapporterades 2019 belägna i sandtäkter - sju i täkter med aktiv kommersiell verksamhet samt en i en sk. "husbehovsgrop" eller "bondgrop". Täckttillstånd i tre sandtag har upphört och brytning av sand ligger helt nere i dessa under tiden de väntan på besked från länsstyrelsen. 2 sandtag har tillstånd ytterligare ca. 3 år. Sedan vet man inte hur framtiden ser ut. En täkt hade tillstånd att bryta sand ytterligare 10 år. Vi har inte fått fram uppgifter från Äskedalen, en liten täkt som verkar att ha endast sporadiska häckningar vissa år.

Således är det möjligt att endast fyra eller fem täkter med häckningar kommer att återstå i Södermanlands län inom några år!

Uppsala län. 7 täkter med kolonier 2019

Uppsala län har endast sju kolonier kvar. Flera av dessa riskerar att försvinna inom några få år.

Två kolonier – Stallmon och Draget, är belägna i nedlagda sandtag – de enda kolonierna i regionen som återstår i nedlagda sandtag. Ofta tar det endast ett par år innan häckningar försvinner från sådana täkter. Branterna som sparades här är emellertid ovanligt höga och gynnsamma, vilket förhoppningsvis innebär att kolonierna kan förbli här lite längre.

Tre kolonier – Stingtorpet, Sneby och Högstaåsen, är belägna i små sandtag med ett mycket begränsat utbud av lämpliga häckbranter. Försvinner befintlig häckbrant i dessa täkter, riskerar även svalorna att försvinna från täkterna!

Täkttillstånd i en täkt – Vij, är på utgående och vid besök 2019 var det osäkert hur länge täkt-verksamhet kan pågå här.

Endast kolonin i Dalboda verkar vara tryggad under en överskådlig framtid.

Således är framtiden osäker för sex av länets sju kolonier. Mycket kommer framöver att bero på i vilken mån backsvalorna kommer att hitta lämpliga häckväggar i dessa sex täkter. Sådana blir årligen allt svårare att finna.

Stockholms län. 10 (11?) täkter med kolonier 2019.

Läget verkar något mer stabilt i Stockholms län, åtminstone några år framöver. Den stora vågen av nedläggningar har dragit förbi. Här verkar det största hotet vara omställningen av verksamheten, vilket kan komma att påverka häckmöjligheter och storlek på kolonierna. De flesta täkterna i länet arbetar nu mer eller mindre med att spränga berg eller ta emot sprängsten bl.a. från förbifart Stockholm vilket gör att kolonierna i allt större utsträckning tvingas häcka i upplagda högar med stenmjöl. Branterna utmed brytkanterna i täkterna där kolonierna tidigare grävts finns i stor utsträckning inte längre kvar.

En täkt – eller ”schakt-arbete” enligt ägaren, Södertörns Ryttercenter har lagt ner verksamhet 2018 och återställningsarbete pågår. Kolonin här riskerar att försvinna redan 2020. Möjligen dog kolonin i Rikssten ut 2019 – försök att häcka gjordes av ett 4-5 par men misslyckades troligen.

Tillgång till häckväggar i ytterligare tre täkter med kolonier är mycket begränsade.

Försvinner befintlig häckbrant/häckhöj från dessa täkter riskerar kolonin att försvinna! Således riskerar antalet backsvalekolonier i Stockholms län att halveras under de närmaste åren. Kanske vi snart endast kommer att ha 5 -7 kolonier kvar i länet om inte någon form av åtgärdsprogram kommer till stånd.

Framtiden

Täktföretagen som under 70-80 år nästan på egen hand ansvarat för backsvalekolonierna här i mälardalen-regionen kommer förmodligen inte ha samma möjligheter att husa kolonierna. Detta pga nedläggningar och omställning av täktverksamhet från att arbeta med natursand till stenkross. Detta resultera ofta i färre lämpliga häckbranter. En konflikt-situation kan uppstå mellan backsvalorna och dem som producerar dessa upplagda sandhögar av mald

sprängsten. Dessa högar produceras ofta endast i den mängd som krävs för att trygga åtgång och försäljning vilket gör att högarna försvinner snabbt.

Det finns dock en hel del som myndigheter, fågel/naturskyddsföreningar och engagerade privatpersoner kan göra både genom att inleda samarbeten med täktföretag för att skapa bättre och mer långvariga förutsättningar för svalorna i befintliga täkter. Man kan även inleda egna projekt - lägga upp högar eller konstruera "sval-hotel" vid lämpliga lokaler företrädesvis i närheten av befintliga baksvalekolonier, t.ex. vid våtmarker och fågelsjöar dit svalorna kommer för att födosöka.

Nedan presenteras några sådana projekt i mälaregionen vilka jag tror kan fungera som förebilder för framtida initiativ.

- **Edeby Våtmark, Strängnäs.** Detta är ett mycket bra exempel på hur man snabbt och med mycket små medel kan få till en fantastisk baksvalekoloni som på bara 3 häcksäsonger utvecklades till att ha Södermanlands troligen största baksvalekoloni. Detta är en liten sk. "bondgrop" där Räfsnäs kungsgård sporadiskt tar lite sand, vilket fått till följd att ett mindre antal baksvalor då-och-då häckade här - 2016 fanns 2-3 par i en eroderad kant som tagits över av kaniner. Påföljande år grävdes kanten till ordentligt vilket fick till följd att ca. 50 par (från en nedlagd täkt någon mil därifrån) började häcka i den lilla gropen. Sedan dess skrapas kanten till årligen så en vertikal kant tas fram åt svalorna. 2019 räknades 175 bohål, de flesta bebodda. Gropen är belägen ett stenkast från Edeby våtmark, ett viltvatten där svalorna födosöker dagligen.

Det finns säkerligen många andra liknande biotoper runt Mälaren som skulle passa för liknande projekt, t.ex. Vadsjön, norr om Nyköping dit baksvalor från närliggande Husby-gropen och Larslunds täkten kommer för att födosöka.

Hjälstaviken är en annan bra lokal. Några kilometer därifrån finns baksvalekolonin i Vij, en av Upplands största kolonier. Täktverksamheten i Vij riskerar att snart läggas ner.

Runt Arlanda finns 2 kolonier som riskerar att dö ut. Svalorna från dessa kolonier ses årligen födosöka över Fysingen under häckningstider. Även denna är en bra lokal.

Jag kan varmt rekommendera ett studie-besök till Edeby Våtmark. Här finns en hel del lärdom att ta med sig om hur man kan anlägga en väl fungerande baksvalekoloni.

- **Högstaåsens Naturreservat.** En dryg mil norr om Uppsala ligger detta nybildade reservat som bl.a täcker delar av ett sandtag där Swerock bedrev verksamhet. 2018 grävde företaget till en häckvägg i samarbete med ansvariga på länsstyrelsen. 2019 häckade 20-30 par. Att ha en baksvalekoloni i ett naturreservat har många fördelar, både för svalorna och för besökande naturvänner.
- **Nedlagt sandtag vid Tullinge** Här har Botkyrka naturskyddsförening placerat 50 sk. baksvaleholkar i ett nedlagt sandtag där det fanns en koloni fram tom. 2017.
- **Säbysjön.** Tillsammans med kommun-ekologer från Järfälla och Sollentuna kommer Järvafältets Ornitologiska förening – JOK, att gräva till en baksvalehög här med början 2020. Vi håller tummarna!

Någon föreslog att det "bara är naturen som har sin gång" när vi pratade om hur backsvalorna är på väg att försvinna från många delar av mälarenregionen. Argumentet var att backsvalan tidigare förmodligen inte funnits som häckfågel i större mängder runt Mälaren. Det fanns inte många lämpliga häckbiotoper i Södermanland och Uppland. Detta är säkert sant och riktigt.

Det var förmodligen "norrlänningar" som lockades att stanna här när de flög förbi under vårflytten, på väg mot älvarna däruppe som reglerades, samtidigt som sandåsarna öppnades upp runt Mälardalen. I båda fallen för att bygga upp vårt samhälle med el och byggmatreal. Men detta är inte naturen som har sin gång – det är Homo Sapien som har sin gång med naturen! Därför har vi ett ansvar...och det vore så tråkigt om vi förlorade denna näpna och intressanta svala här i dessa byggder.

För mer information, kontakta Bengt Legnell

legnell@hotmail.com Tel: 0707741777